

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในประเทศอินเดียสมัยครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

อานนท์ สังฆนียสถาน ๔ แห่งเป็นสถานที่ ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปทัศนาศาสนา สังฆนียสถาน ๔ แห่ง คือ ๑) สังฆนียสถาน ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคตประสูติ ณ ที่นี้ ๒) สังฆนียสถาน ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคตได้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ที่นี้ ๓) สังฆนียสถาน ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคตทรงประกาศธรรมจักร ณ ที่นี้ ๔) สังฆนียสถาน ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคตได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ณ ที่นี้, ชนเหล่าใดเที่ยวจาริกไปยังเจดีย์ มีจิตเลื่อมใส แล้วจักทำกาละลง ชนเหล่านั้นทั้งหมดเมื่อตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^๑

หลังจัดถวายพระเพลิงพุทธสรีระแล้วบรรดาภิกษุทั้งหลาย ๘ แสน มีเจ้ามัลละ เป็นต้น ได้สร้างสถูปเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในแคว้นของตน ๆ เพื่อสักการบูชา^๒ แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จากนั้นชาวพุทธได้สร้างสังคมวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้สอดคล้องกับหลักการ และเป้าหมายของชีวิต จนเกิดเป็นค่านิยมแบบวิถีชาวพุทธ ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างงานที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาขึ้น ชื่อว่า งานพุทธศิลป์ ซึ่งมีแรงบันดาลใจมาจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างสถูปเจดีย์ วัด วิหาร เป็นต้น เรียกว่า งานพุทธศิลป์ด้านสถาปัตยกรรม, ที่สร้างเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความเคารพ เช่น พระพุทธรูป หรือส่วนเสริมประกอบงานตกแต่งให้สมบูรณ์ เช่น ลวดลายปูนปั้น งานแกะสลักต่าง ๆ เรียกว่า งานพุทธศิลป์ด้านประติมากรรม, ส่วนงานภาพเขียนบอกเล่าชาดก เหตุการณ์เรื่องราวของพระพุทธศาสนา เช่น ภาพวาดบนผนังถ้ำ ผนังพระอุโบสถต่าง ๆ ที่ช่วย

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๓/๑๕๑.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๙/๑๗๙.

สื่อให้ผู้คนเข้าใจได้ง่ายขึ้นเรียกว่า งานพุทธศิลป์ด้านจิตรกรรม^๓ งานทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่นคง และจรรโลงพระพุทธศาสนาให้สืบต่อยาวนานได้ทั้งสิ้น

งานพุทธศิลป์ทั้ง ๓ ประเภท ข้างต้นล้วนก่อให้เกิดคุณค่าทางจิตใจ เป็นความสุขสงบ และร่มเย็น เป็นสื่อที่น้อมนำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เป็นเหมือนสะพานบุญระหว่างพุทธศาสนิกชนกับพระพุทธศาสนาให้ดำเนินเคียงคู่กันไป และมีแรงโน้มน้าวจิตใจของผู้นิยมพุทธศิลป์ให้เต็มคำ ซาบซึ้งใจ อันจะมีผลต่อการประพฤติปฏิบัติธรรมได้ แม้คนส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญด้านศาสนามากกว่าศิลปะ แต่ถ้าไม่ใช่ศิลปะเป็นสิ่งโน้มน้าวจิตใจ ศาสนาก็มีเพียงลายลักษณ์อักษร ขาดสีสันแรงสะกด หมดความสง่างามของศาสนสถานไป ซึ่งจะส่งผลต่อศรัทธาและความซาบซึ้งใจต่อศาสนาได้ในที่สุด^๔

ภายหลังที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วประมาณ ๑,๗๐๐^๕ ปี ชนชาติไทยเริ่มเข้มแข็ง สามารถแยกออกจากอำนาจของขอมได้สำเร็จ ตั้งอาณาจักรของตนว่า “สุโขทัย” มีพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ แห่งราชวงศ์พระร่วง เป็นปฐมกษัตริย์ ดังมีข้อความบนศิลาจารึกหลักที่ ๒ วัดศรีชุมระบุว่า “สุโขทัย เริ่มต้นจากการปลดแอกจากอำนาจขอม”^๖ ต่อมาอาณาจักรสุโขทัยได้รับเอาพุทธศาสนานิกายเถรวาท^๗ แบบลังกาวงศ์มาเป็นศาสนาประจำชาติ และเป็นที่นิยมเลื่อมใสของชาวสุโขทัยทั้งผู้สูงศักดิ์ และราษฎรสามัญ^๘ ในช่วงนี้เป็นช่วงที่พุทธศิลป์ของไทยเริ่มเฟื่องฟู แสดงความโดดเด่น และมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว ส่งผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าด้านพุทธศิลป์ในยุคต่อ ๆ มา โดยเฉพาะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยนั้น มีความงาม

^๓ จุลทรศน์ พยาขรณนท์, **ร้อยคำร้อยความ**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘.

^๔ ปัญญา เทพสิงห์, **ศิลปะเอเชีย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖๕.

^๕ อ่างใน ภูมิฤทัย ภูติจันทร์, “การศึกษาบทบาทของพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยในการบำรุงพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓.

^๖ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี, **ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

^๗ เถรวาท คือ วาทะของพระเถระ หมายถึง พระเถระผู้ถือหลักธรรมวินัย ซึ่งถือตามหลักที่พระอรหันตเถระ ได้ประชุมทำสังคายนาครั้งแรก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๓.

^๘ กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **ประวัติความสำคัญของการเผยแพร่พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๒.

เป็นเลิศ ประณีต และสร้างถูกต้องตามพระคัมภีร์มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ^๙ ประสานเข้ากับจินตนาการเฉพาะตนได้อย่างงดงามน่าอัศจรรย์เข้าถึงสันติรส ในขณะเดียวกันช่างศิลป์สามารถถักนุ่งทอต่าง ๆ ของตนบรรจุลงในงานพุทธศิลป์ได้อย่างลงตัวเหมาะสม จนได้รับการยกย่องว่า เป็นยุคคลาสสิกของศิลปะไทย คือ ความงามของพระพุทธรูปยุคสุโขทัยเข้าถึงจุดสูงสุดของงานสร้างพระพุทธรูป ทั้งนี้มีเหตุผลหลักอยู่ ๒ ประการ คือ ๑) ความศรัทธาอย่างแรงกล้าในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาของช่างผู้สร้างสรรค์ ๒) ช่างสกุลสุโขทัยมีความรู้ก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และมีทักษะมากจนถึงระดับที่สามารถสร้างพระพุทธรูปได้ตามใจปรารถนา^{๑๐}

ความจริงชาวพุทธเราได้พบเห็น และคุ้นเคยกับพระพุทธรูปกันมาช้านาน ได้รับรู้ถึงความงามในองค์พระพุทธรูปกันมาบ้างแล้ว แต่อาจมิได้เคยศึกษาพระพุทธรูปนั้นด้วยหลักการทางทัศนศิลป์ และรู้สึกซึ่งในสุนทรียะที่แฝงอยู่ในองค์พระพุทธรูป โดยเฉพาะผู้ที่ไม่เคยศึกษาศิลปะมาเลย ความรู้สึกซาบซึ้งต่อความงาม และคุณค่าของพระพุทธรูปย่อมมีเบาบาง ชาวพุทธบางคนอาจเพียงแค่งราบไหว้บูชากันตามประเพณีสืบทอดกันมา แม้บางคนได้มีโอกาสปฏิบัติวิปัสสนาบ้างแล้ว แต่อาจไม่เคยรู้ว่า พระพุทธรูปใน ๔ อริยาบถของสมัยสุโขทัยนั้น มีความเกี่ยวข้องอย่างไร? กับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษา ค้นคว้าข้อมูลของทฤษฎีทัศนศิลป์ เพื่อนำเสนอสุนทรียะแห่งการมองพระพุทธรูปที่ถูกต้องตามความหมายของการสร้างองค์พระที่งดงาม เพื่อเสริมสร้างศรัทธาแก่ชาวพุทธเป็นเบื้องต้น อันจะเป็นหนทางนำไปสู่การปฏิบัติที่เรียกว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ดังนั้น การศึกษาวิจัยนี้ จึงเป็นแนวทางหนึ่งจากอีกหลาย ๆ แนวทางที่จะช่วยให้เกิดความรู้ ความศรัทธาปสาทะแก่พุทธศาสนิกชน และบุคคลที่สนใจทั่ว ๆ ไปได้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความงดงามของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ตามหลักทัศนศิลป์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาหลักศรัทธากับการปฏิบัติวิปัสสนา โดยตีความลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

^๙ ภาณุ สรวัยสุวรรณ, วิเคราะห์สุนทรียภาพในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย, วารสาร Veridian-E Journal, SU Vol.5 No.1 (January – April 2012), หน้า ๒๗.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ความงดงามของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ตามหลักทัศนศิลป์ เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๓ หลักศรัทธากับการปฏิบัติวิปัสสนา โดยการตีความลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีอะไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยด้านเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ พุทธศิลป์สมัยสุโขทัยที่ส่งผลให้เกิดศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนา ตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส หนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานทางวิชาการ และรายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาด้านเนื้อหาของการเกิดศรัทธา อันเป็นปัจจัยต่อการปฏิบัติวิปัสสนานี้ กำหนดขอบเขตเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลัก และอรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์พระไตรปิฎกนิสสยะ (ฉบับพิเศษ) หนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับขยาย หนังสือวิปัสสนานัย หนังสือรู้แจ้งในชาตินี้ และหนังสือมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา

การศึกษาเรื่อง พุทธศิลป์สมัยสุโขทัย มีขอบเขตการศึกษาที่กว้างขึ้น คือ หนังสือพุทธศิลป์ต่าง ๆ หนังสืออัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย หนังสือพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก ผลงานข้อเขียนทางวิชาการ บทความ และรายงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา และสาขาวิชาปรัชญา เป็นต้น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในเรื่อง ศึกษาพุทธศิลป์สมัยสุโขทัยที่ส่งผลให้เกิดศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนา ได้มีคำศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย และเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความไว้ ดังนี้

๑.๕.๑ พุทธศิลป์ หมายถึง งานที่สร้างขึ้นเพื่อพระพุทธศาสนาทุกชนิด ในที่นี้หมายถึง พระพุทธรูป

๑.๕.๒ สมัยสุโขทัย หมายถึง พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดใหญ่ และหมวดพระพุทธรูปชินราช

๑.๕.๓ ทักษะศิลป์ หมายถึง ศิลปะที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทางตา เมื่อพิจารณาความหมายที่มีผู้นิยามไว้ จะพบการรับรู้เรื่องราว อารมณ์ ความรู้สึกของงานนั้น ๆ

๑.๕.๔ อิริยาบถ ๔ หมายถึง พระพุทธรูปในอิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน และการปฏิบัติวิปัสสนาในอิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน

๑.๕.๕ ปาง หมายถึง ชื่อเรียกพระพุทธรูปที่สร้างอุทิศเหตุการณ์ในพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าเฉพาะครั้งนั้น ๆ โดยมีรูปลักษณะที่เป็นอิริยาบถ หรือท่าทางที่สื่อความหมายถึงเหตุการณ์เฉพาะครั้งนั้น ๆ ว่าเป็นปางชื่อนั้น ๆ

๑.๕.๖ ศรัทธา หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อถือ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล, ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม ความมั่นใจในความจริง และในการทำความดี ไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปกับลักษณะอาการภายนอก^{๑๑}

๑.๕.๗ วิปัสสนา หมายถึง ความเห็นแจ้ง คือ เห็นตรงต่อความเป็นจริงของสภาวธรรม การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น^{๑๒}

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม เอกสารต่าง ๆ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๖.๑ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เช่น พระไตรปิฎก มีคำอธิบายว่า อนุตตรียะ หมายถึง ภาวะอันยอดเยี่ยมที่นำผลอันวิเศษมาให้ ๖ ประการ โดยสรุป คือ การเห็นอันยอดเยี่ยม การฟังอันยอดเยี่ยม การได้อันยอดเยี่ยม การศึกษาอันยอดเยี่ยม การบำรู้อันยอดเยี่ยม และการรำลึกอันยอดเยี่ยม^{๑๓} อนุตตรียะทั้ง ๖ ประการนี้เป็นได้ทั้งฝ่ายโลกียะ และโลกุตตระ

๒) คัมภีร์พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย มีข้อความว่า พระเจ้าอโศกทรงส่งพญาภานุมาศเนรมิตพระพุทธรูปให้ดู ครั้นทอดพระเนตรแล้วปานประหนึ่งว่าแผ่นฟ้าพรายพรายด้วยความระยิบระยับ ด้วยการพวยพุ่งแห่งข่ายรัศมีของกลุ่มดารา เพราะความที่พระพุทธรูปนั้น ทรงมีพระสิริโฉมงามด้วยพระมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการประดับ

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๔๒๘.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๓.

^{๑๓} อัง ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘/๔๑๙.

แล้วด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ซึ่งบังเกิดแล้วด้วยอำนาจแห่งบุญอันพรรณรายทั่วพระสรีระทั้งสิ้น งดงามด้วยจอมพระเศียรอันเจิดฉายด้วยพระเกตุมาลา^{๑๔}

๓) คัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๑๕} มีข้อความเรื่อง “พระปุสสเทวเถระ” ว่า ท่านผู้มีอายุนั้นได้เห็นพระรูปของพระพุทธเจ้าที่มารเนรมิตขึ้น เกิดปีติอันมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ว่า พระพุทธเจ้าเนรมิตนี้ ยังมีราคะ โทสะ โมหะอยู่ ก็ยังสวยงามถึงปานนี้ แล้วองค์พระผู้มีพระภาคเจ้าแท้เล่าจะไม่สวยงามได้อย่างไร เพราะพระองค์ทรงปราศจากซึ่งราคะ โทสะ โมหะ ทั้งปวงนั้นแล้ว คำนี้ใช้อย่างนี้ ทำให้เกิดวิปัสสนาปัญญาเจริญขึ้นได้บรรลุพระอรหันต์

๑.๖.๒ ตำราวิชาการพระพุทธศาสนา

๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงข้อความไว้ในหนังสือ จาริกบุญ จาริกธรรม ว่า ความศรัทธา และปัญญา นำเราเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยแสดงยั่วว่า แม้พระรูปกายของพระองค์จะล่องลับไป แต่พระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงแสดงไว้ก็ยังคงอยู่ คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีทั้งในขั้นของศรัทธา และปัญญา โดยศรัทธาในพระพุทธศาสนา ท่านให้เกื้อกูลต่อปัญญา เริ่มแรกประกอบด้วยศรัทธา และจะต้องนำไปสู่ปัญญาเสมอ โดยเป็นเครื่องเตือนใจเราให้ระลึกถึงคำสอนของพระองค์ เมื่อเราระลึกถึงพระพุทธเจ้าด้วยศรัทธา ใจเราก็จะโน้มไปถึงคำสอนของพระพุทธองค์ จะไม่ติดแค่วิถีปฏิบัติของพระองค์^{๑๖}

๒) พระกัมมัญฐานาจริยะ พระปณิธิตาภิกขุ แสดงข้อความไว้ในหนังสือ รู้แจ้งในชาตินี้ ไว้ดังนี้ เรามีได้ฝึกเจริญภาวนาเพื่อให้ผู้โดยย่อง แต่เพื่อมีส่วนร่วมสร้างสรรค์สันติสุขในโลก เราพากเพียรปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยหวังว่าเราสามารถจะเข้าถึงพุทธิภาวะแห่งความบริสุทธิ์หมดจดได้เช่นกัน เมื่อเราได้เข้าถึงความบริสุทธิ์อันสูงสุดนี้แล้ว เราย่อมสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้อื่น และช่วยให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์จากพระธรรมหรือความจริงอันสูงสุดนี้ได้ พระธรรมของพระพุทธเจ้า สรุปลได้เป็น ๓ ส่วน คือ ศีลสมาธิ และปัญญา^{๑๗}

^{๑๔} วิ มห. (ไทย) ๑/ปฐมภาค/๙/๗๙.

^{๑๕} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาหัง (อาจ อาสภมหาเถระ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท ธนาเพรส, ๒๕๕๔), หน้า ๓๙๖.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), จาริกบุญ จาริกธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, (นครปฐม: บริษัท จ.เจริญ อินเทอร์เน็ต จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๗๒-๗๔.

^{๑๗} พระกัมมัญฐานาจริยะ พระปณิธิตาภิกขุ, รู้แจ้งในชาตินี้, แปลโดย พิชิต-วิญญู ภัทรวิมลพร พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

๓) ศิลป์ พีระศรี แสดงข้อความไว้ในหนังสือ “ข้อเขียนและงานศิลปกรรม” ว่า ศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งในการก่อให้เกิดศิลปะ และความเป็นศิลปะที่ยิ่งใหญ่ ประณีตงดงามตระการตา ในสมัยโบราณนั้น ล้วนแต่เป็นศิลปะในอุดมคติทางศาสนาเกือบทั้งสิ้น ดังนั้น การจะศึกษาเรื่องราวของพุทธศิลป์ในอดีตให้เข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง จำเป็นต้องศึกษาเรื่องราวในพุทธศาสนาให้ถ่องแท้ก่อน หรือการที่ช่างจะสร้างพระพุทธรูปขึ้นแทนองค์พระพุทธรเจ้า ๑. ตัวของช่างเองต้องมีศรัทธาในพระพุทธรศาสนาอย่างแรงกล้าอยู่ในจิตใจเสียก่อน ๒. ตัวของช่างเองต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติในด้านความมีสุนทรียะทางความงาม ๓. ต้องเป็นผู้ประกอบด้วยอุดมคติทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ คือ จะต้องถ่ายทอดแนวคิดได้อย่างลึกซึ้งถึงแก่นแห่งพระธรรมของพระพุทธองค์ด้วย ช่างศิลป์จะต้องสร้างรูปมนุษย์ตามแบบอุดมคติ ซึ่งเป็นโลกุตระธรรม ให้ปรากฏขึ้นมาจากวัสดุอันเป็นของฝ่ายโลกียะที่เป็นของธรรมดา ๆ นั้น ด้วยหลักการของการเสกสรรปั้นแต่งพระพุทธรูป^{๑๘}

๔) พริยะ ไกรฤกษ์ แสดงข้อความไว้ในหนังสือ “อัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย” ว่า ส่วนพระอิริยาบถของพระพุทธรูปภูมินั้นมี ๔ อิริยาบถ โดยพระอิริยาบถนั่ง มีทั้งแบบขัดสมาธิราบ และแบบขัดสมาธิเพชร ส่วนอิริยาบถยืน มักนิยมสร้างแบบยืนเอียงพระวรกาย (ตริภังค์) มากกว่ายืนตรง (สมภังค์) พระอิริยาบถลีลา คือ ทรงพระดำเนิน โดยยกส้นพระบาทข้างใดข้างหนึ่งขึ้น พระอิริยาบถไสยาสน์ คือ บรรทมตะแคงขวา พระเศียรรองรับด้วยพระหัตถ์ขวา นอกจากพระอิริยาบถทั้ง ๔ แล้ว พระพุทธรูปยังมีกิริยาของพระหัตถ์ที่เรียกว่า มุทรา เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่ง^{๑๙}

๕) บุญมี แทนแก้ว แสดงข้อความไว้ในหนังสือ “แนวคิดเชิงปรัชญากับการสร้างพระพุทธรูป” ว่า ความแตกต่างกันของพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัย และสังคมที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นแนวคิดในการสร้างที่มีที่มาที่ไปอันละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง มีนัยอื่น ๆ ที่น่าสนใจ เช่น ความดีและความงาม ที่แฝงอยู่กับการสร้างพระพุทธรูปนั้น ก่อให้เกิดคุณค่าอย่างยิ่งต่อปัจเจกบุคคล สังคมและพระศาสนา เป้าหมายการสร้างศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพระศาสนานั้น ต่างไปจากการสร้างศิลปะประเภทอื่น เพราะมีเป้าหมายที่แน่ชัดเพื่อรับใช้พระศาสนา มีกรอบ

^{๑๘} ศิลป์ พีระศรี, *จิตรกรรมและประติมากรรมสุโขทัย*, แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, (กรุงเทพมหานคร: หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๔.

^{๑๙} พริยะ ไกรฤกษ์, *พระพุทธรูปภูมิกร อัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕๔.

มุ่งไปเพื่อความดีและความงาม ความดีเป็นประเด็นที่อยู่ในขอบข่ายของจริยศาสตร์ ความงามอยู่ในขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์^{๒๐}

๑.๖.๓ เอกสารรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) เจ้าอธิการบุญจันทร์ ธมฺมิสฺสโร (พันสว่าง) ศึกษาเรื่อง “หลักธรรมที่สอดคล้องกับพุทธลักษณะองค์พระปฏิมาในสังคมไทย”^{๒๑} พบว่า การสร้างพระปฏิมากรนั้นมิได้คำนึงถึงความสวยงามเพียงอย่างเดียว แต่ได้คำนึงถึงหลักธรรมที่สอดแทรกอยู่ในองค์พระด้วย ผู้กราบไหว้สามารถศึกษาได้ ซึ่งมีอยู่หลายประการดังนี้ ๑. พระกรรมยาว หมายถึง ทรงสอนในเรื่องอย่าหยาบ อย่าเชื่อง่าย ๒. พระเกศาแหลมเป็นก้นหอย หมายถึง พระองค์รู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง มีปัญญาเฉียบแหลม ๓. เปลวไฟเหนือเศียร หมายถึง โลกุตตรธรรมแทนแสงสว่างแห่งชีวิต สอนให้เรามองเห็นโลกอย่างเป็นจริง ๔. พระเนตรทอดลงต่ำ หมายถึง ทรงสอนให้มองตนเอง พัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐ ๕. นิ้วพระหัตถ์, นิ้วพระบาทเสมอกัน หมายถึง ความเมตตาที่พระองค์ทรงมอบให้ทุกคนเสมอกัน

๒) พระมหารัชมังคลาจารย์ (เจาหาญ) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์พุทธปรัชญาเถรวาท”^{๒๒} พบว่า พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามใน ๒ มิติ คือ ความงามในมิติทางธรรม และความงามมิติทางโลก ซึ่งในมิติทางโลก จัดเป็นความงามทางวัตถุ และวัตถุนั้นจะมีคุณค่าทางสุนทรียะได้ ต้องได้รับการยินยอมหรือยอมรับว่างามจากผู้ชื่นชอบหรือชื่นชมความงามนั้น หากไม่สามารถทำให้ผู้ชื่นชมศิลปะเข้าถึงความงามนั้นได้ ศิลปะนั้นย่อมไม่มีคุณค่า เพราะคุณค่าของศิลปะต้องมีเจตนาในการสื่อความงามสู่ผู้รับชมหรือชื่นชมศิลปะ

^{๒๐} บุญมี แทนแก้ว, **พุทธปรัชญาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔.

^{๒๑} อ่างใน เจ้าอธิการบุญจันทร์ ธมฺมิสฺสโร (พันสว่าง), “ศึกษาหลักธรรมที่สอดคล้องกับพุทธลักษณะองค์พระปฏิมาในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๒๒} อ่างใน พระมหารัชมังคลาจารย์ (เจาหาญ), “การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

๓) ภาณุวัฒน์ เนียมบาง ศึกษาเรื่อง “ปรัชญาในงานพุทธศิลป์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : วัดร่องขุน”^{๒๓} พบว่า สิ่งที่ผู้สร้างงานศิลปะได้พยายามสื่อหรือสอดแทรกไว้ งานศิลปะแต่ละชนิดเรียกได้ว่า เป็นปรัชญาศิลปะในงานพุทธศิลป์ แบ่งออกเป็นประเภท ต่าง ๆ ทั้งพระพุทธรูป สถูป เจดีย์ อาคารสถานที่ และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ จึงสามารถกล่าวได้ว่างานศิลปกรรมเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์ของชาติอย่างหนึ่ง ศรัทธา และความเชื่อเป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนผู้เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธองค์ได้สร้างสรรค์งาน “พุทธศิลป์” ขึ้น ซึ่งนอกจากจะได้เผยแผ่แนวคิดที่มีต่อพระพุทธศาสนาด้วยผลงานทางพุทธศิลป์แล้ว ยังเป็นการน้อมนำให้ผู้สร้างสรรค์ และผู้รับชมได้ใกล้ชิดแนบแน่นกับวิถีแห่งพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

จากการศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด พบว่า งานวิจัย บทความ และวิทยานิพนธ์ทั้งหมดนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะแง่มุมที่สอดคล้องตามความคิด และความเชื่อของบุคคล ยังไม่ครอบคลุมถึงประเด็น การศึกษาพุทธศิลป์สมัยสุโขทัยที่ส่งผลให้เกิดศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนา เอกสารเหล่านี้จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ใช้ในการวิจัย ดังนั้นการวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียดที่เป็นส่วนของสุนทรียภาพที่มีในองค์พระพุทธรูป เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลให้เราระลึกถึงพระพุทธเจ้าด้วยศรัทธา ใจเราก็จะน้อมไปถึงคำสอนของพระพุทธองค์ ทำให้จิตของเราตั้งมั่น และน้อมไปเพื่อการปฏิบัติธรรมอย่างเอาจริงเอาจัง ย่อมเข้าถึงผลของปฏิบัติอย่างแท้จริงในที่สุด

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศึกษาพุทธศิลป์สมัยสุโขทัยที่ส่งผลให้เกิดศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนา นี้ เป็นการวิจัยด้านเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของ การศึกษาพุทธศิลป์สมัยสุโขทัยที่ส่งผลให้เกิดศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนา แล้วนำมาสรุปบรรยายเชิงพรรณนา ดังนี้

๑) ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ คัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๐.

๒) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้แก่ คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น ผลงานทางวิชาการ และ

^{๒๓} อ่างใน ภาณุวัฒน์ เนียมบาง “ศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : วัดร่องขุน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

รายงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) เพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มเติมจากในพระไตรปิฎกให้มีความละเอียดชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๓) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารทั้งชั้นปฐมภูมิ, ชั้นทุติยภูมิ และงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ และเรียบเรียงแบบบรรยายเชิงพรรณนา อันจะนำมาซึ่งผลของการศึกษาพุทธศิลป์สมัยสุโขทัยที่ส่งผลให้เกิดศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนา เกิดเป็นรูปแบบองค์ความรู้ใหม่

๔) นำข้อมูลที่ตรวจสอบแล้วมาปรับปรุง แก้ไข เรียบเรียง แบบบรรยายเชิงพรรณนา แล้วนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบความงดงามของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ตามหลักทัศนศิลป์

๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

๑.๘.๓ ทำให้ทราบหลักศรัทธากับการปฏิบัติวิปัสสนา โดยการตีความลักษณะ

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย